

Skolebogsbetænkningens historieafsnit - Dets tilblivelseshistorie og træk af dets modtagelse

Af ELLEN NØRGAARD

I december 1933 udkom skolebogsbetænkningen. Flere af dens afsnit fremkaldte en livlig debat, se dr. theol. K. E. Bugges artikel Striden Bentzen-Kaper 1933–34 i *Arbog for Dansk Skolehistorie* 1968. Cand mag. *Ellen Nørgaard* analyserer her historieafsnittets tilblivelse og sætter det ind i en sammenhæng.

Betænkning vedrørende revision af skolebøger udkom i december 1933, som resultat af arbejdet i et af ministeriet nedsat udvalg. Udvalgets kommissorium var at undersøge, om skolebøgerne var præget af en videnskabelig, kulturhistorisk og fredsvenlig ånd, og det behandlede fagene religion, dansk, historie og tildels geografi. Betænkningen havde en langvarig, næsten dramatisk tilblivelseshistorie og blev modtaget med opmærksomhed og kritik. Religionsafsnittet fik størst andel i den kritiske modtagelse, medens historieafsnittet, som er genstand for denne undersøgelse, havde den langvarige tilblivelseshistorie. I det følgende vil der – efter en kort indledning om historieafsnittets baggrund i tidens debat – blive givet en redegørelse for skolebogsudvalgets arbejde med udformningen af dette afsnit samt for offentlighedens modtagelse af det.

Betænkningen har rødder i to forhold, fredsbestræbelserne og den hjemlige debat om historieundervisningen. Fredsbestræbelserne fik stor tilslutning i 20'erne efter 1. verdenskrigs ulykker og ødelæggelser, og nogle af dem rettedes mod en revision af skolebøgerne i erkendelse af, at deres krigsforherligende skildringer, tendentiøse beskrivelse af tidligere krigsmodstandere og nationale selvforherligelse skabte grobund for modsætninger, ja, var direkte krigsfremmende¹. Kirkelige organisationer, fredsorganisationer og lærerforeninger holdt en række møder og indsamlede et stort materiale om de forskellige landes skolebøger. Samarbejdet mellem disse projekter var imidlertid ringe, og kræfter blev spildt på parallelle undersøgelser². Et samlet fremstød blev forsøgt af den Internationale Historikerkomité³, hvor Danmarks repræsentant var professor *Aage Friis*. Komiteen behandlede forskellige lan-

des skolevæsen og de anvendte skolebøger, og en rapport om de danske skolebøger blev skrevet af rektor *Maria Nielsen*⁴.

Folkeforbundet behandlede sagen i flere publikationer, og Folkeforbundets Komite for Intellektuelt Samarbejde opfordrede i 1927 medlemslandene til at foretage en revision af skolebøgerne⁵. Dette fik betydning for det danske initiativ. I et foredrag i Folkeuniversitetsforeningen i 1934 henviste Skolebogsudvalgets formand, skolekonsulent *F. C. Kaalund Jørgensen*, til Folkeforbundet, idet han sagde, at Skolebogsbetænkningen . . . »drager de skolemæssige konsekvenser af Danmarks loyale tilslutning til Folkenes Forbund . . .«⁶.

Foreningen Norden tog sagen op i 20'erne, og i 1932 blev Foreningen Nordens Komite for Historieundervisningen dannet; og hermed begyndte et arbejde med gensidig kritik af lærebøger. Kritikken skulle foretages af lærebogsforfattere, og et fagligt nævn blev nedsat i hvert af de nordiske lande.⁷ Arbejdet blev fra dansk side ledet af professor Aage Friis. I 1935 forelå betænkninger om historieundervisningen fra alle 5 nordiske lande⁸.

I Danmark blev spørgsmålet om en revision af skolebøgernes krigshistoriske stof draget frem i Folketinget allerede i 1925⁹ og *Nina Bang* viste som undervisningsminister interesse for sagen.¹⁰ Den direkte foranledning til skolebogsudvalgets nedsættelse var imidlertid folketingsmand *Julius Bomholts* tale under finanslovsdebatten i efteråret 1929, hvori han bl. a. sagde, at læsebogsmaterialet og historiebøgerne i skolen var så krigeriske og konservative, » . . . at selv adskillige konservative kan føle sig brøstladne deraf . . .«¹¹

Et andet forhold, som fik betydning for udvalgets nedsættelse og endvidere for betænkningens udformning, var den debat om historieundervisningen, der fandt sted i mellemkrigstiden. Den foregik parallelt med og tildels som del af ovennævnte bestræbelser og gjaldt også både folkeskolens, mellemskolens og gymnasiets lærebøger¹².

Denne debat synes at have taget sin begyndelse med en diskussion i Vor Ungdom fra 1917–18 mellem professorerne Arup og Friis. Udgangspunktet var *Johan Ottosens* lærebog i Nordens Historie for den Højere Undervisning, og debatten drejede sig først og fremmest om de nyere forskningsresultaters plads i skolens lærebøger, og hvilke konsekvenser disse ville få for en fornyelse af nationalbegrebet og befolkningens syn på forholdet til Tyskland.¹³ Disse emner blev diskuteret i de følgende år¹⁴ og nye kom til: sagnetens plads¹⁵, det krigshistoriske

stofs plads¹⁶ og brugen af landkort, stednavne og kilder¹⁷ etc. i undervisningen. Pædagogisk Selskab afholdt studiekreds i hjemstavnslære¹⁸. Museumsbesøg blev foreslået, og Dansk Museumsforening vedtog en resolution om et nærmere samarbejde mellem museerne, lærerne og skolen¹⁹. Endelig diskuteredes indlæringsformen, – skulle man gå frem efter lektiebog eller benytte sig af mundtlig fortælling, og ville arbejdsbøger støtte undervisningen?²⁰

De ønskede ændringer i stofvalg og undervisningsmetode var tit forbundet med forsøg på nye formuleringer af historieundervisningens formål. På Hindsgavlmødet for nordiske historielærere i 1926 sammenfattedes deltagernes tanker således, at historie ikke i første række skulle være et hukommelsesfag, men at man gennem dette fag »... skal søge at lære de unge at arbejde og tænke selvstændigt.«²¹ Udenrigsminister *P. Munch* sagde i et foredrag i Pædagogisk Selskab, at formålet med historieundervisningen først og sidst var at indprente respekten for sandheden²², og skoleinspektør *Hans Kyrre* sagde samme sted, at historieundervisningen skulle bygge bro mellem nationerne²³.

Under denne debat udkom *Erik Arups* historiske værker.²⁴ De vakte med deres omvurderinger af personer og hændelsesforløb stor opmærksomhed, også i skolekredse. I Folkeskolens anmeldelse af Danmarkshistorie bind II står f. eks., at for den »... som har indstillet sig på Historiens faste Grund, betyder den (bind II) intet mindre end et Skred«²⁵. Debatten om Arups værker var nok med til at øge opmærksomheden om historie og historieundervisningen i 20'erne og først i 30'erne, men spørgsmålet om, hvorvidt hans udgangspunkt for historieskrivningen skulle overføres til lærebøgerne i skolen, synes først at være blevet diskuteret ved skolebogsbetænkningens udgivelse.

Udvalgets nedsættelse og personerne

Skolebogsudvalget blev nedsat den 8. august 1930, en for mellemkrigstiden relativt lys og optimistisk periode i Danmark. Ude i Europa herskede endnu fred og afspænding, Locarnopagten og Briand-Kelloggpagten stod endnu ved magt. De økonomiske problemer, landet havde kæmpet med i begyndelsen af 20'erne, syntes løst²⁶, og ved valget i 1929, hvor forsvarsspørgsmål spillede en væsentlig rolle, vandt de afrustningsvenlige socialdemokrater og radikale²⁷.

Udvalget var sammensat af repræsentanter fra undervisningsmini-

steriet, fra Universitetet og fra Folketinget. De medlemmer, som fik særlig indflydelse på historieafsnittets udformning, var F. C. Kaalund-Jørgensen, Erik Arup, adjunkt, senere lektor Axel Rosendal og lektor Th. A. Müller. F. C. Kaalund Jørgensen var som nævnt udvalgets formand. Han var født i 1890, tog eksamen fra Jelling Seminarium i 1911, blev cand. mag. i 1924 og skolekonsulent i 1930. Han var censor ved lærereksamen og udgav sammen med Hans Kyrre en Danmarkshistorie for børneskolen.²⁸

Erik Arup var født i 1876, blev magister i historie i 1901 og dr. phil. i 1907. Han var arkivar i udenrigsministeriet og blev professor i 1915. Hans hovedværk er den ovennævnte Danmarkshistorie.²⁹ Ud fra det foreliggende materiale ser det ud til, at Arup deltog interesseret i udvalgsarbejdet 1½–2 år. Så har sandsynligvis udgivelsen og den meget kritiske modtagelse³⁰ af hans Danmarkshistorie II taget både hans tid og hans kræfter, og *Axel Rosendal* blev tilkaldt som hans assistent i udvalget. Han var født i 1895, blev cand. mag. i 1922 i dansk og historie og skrev kapitlet om de danske historiebøger i »Report on Nationalism in History Textbooks«, udgivet i 1928 af Universal Christian Conference on Life and Work. Axel Rosendal holdt foredrag om en fornyelse af historieundervisningen i historielærerforeningen i 1929.³¹

Der har nok været en vis usikkerhed inden for udvalget om Axel Rosendals arbejde med historieafsnittet, og *Th. A. Müller* blev tilkaldt i foråret 1933 for at gennemse dette. Han var født i 1865, blev cand. mag. i 1892 og lektor ved Sct. Jørgens Gymnasium fra 1892 til 1933 i historie, dansk og oldtidskundskab. Han var censor ved skoleembeds-eksamen i en årrække og faglig konsulent hos undervisningsinspektøren³². Han udarbejdede afsnittene om dansk, historie og oldtidskundskab til »Betænkning vedrørende undervisningen i Gymnasiet«, som udkom i oktober 1933, i samarbejde med et af skolebogsudvalgets medlemmer, undervisningsinspektør *Højberg-Christensen*³³. Dette arbejde havde meget tilfælles med arbejdet i skolebogsudvalget. Da Arup i september 1933 definitivt forlod udvalget, blev Th. A. Müller hans efterfølger, og han skrev et nyt historieafsnit.

De forskellige udformninger af historieafsnittet

I den tale, hvori Julius Bomholt indstillede til undervisningsministeren, at et udvalg med den opgave at revidere skolens lærebøger blev

nedsat, sagde han også: »Det er naturligvis ikke Meningen, at den ultrakonservative Ideologi skal erstattes med en socialistisk, men det er Meningen, at det ærede Medlem Hr. Christmas Møller og jeg med Tryghed skal kunne sende vore Unger i Skole i den Forvisning, at de Ideer, vi hver for sig sætter højest, ikke modarbejdes af Skolen.«³⁴

Det kommissorium, undervisningsministeriet formulerede, havde et sådant alment indhold (se s. 89), og der står desuden, at det forventes, at udvalget fremkommer med de udtalelser »... dets Undersøgelser maatte give Anledning til, vedr. andre Hensyn ved Lærebøgers Indhold...«³⁵ Udvalget afstod fra at give nogen fælles definition eller afgrænsning af dette meget frie kommissorium, og underudvalgene, som skrev om de enkelte fag, skulle selv lægge retningslinjerne.

At finde så almene retningslinjer, som Bomholt havde ønsket, viste sig vanskeligt. Dette var en af årsagerne til, at flere historieafsnit blev skrevet. Der findes et halvt fra Arup, to fra Rosendal³⁶ og et fra Th. A. Müller, sidstnævnte blev trykt. De bygger alle på en omfattende kritik af de eksisterende lærebøger, ud fra kommissoriets retningslinjer. Denne kritiske gennemgang blev foretaget af Arup.³⁷ Han havde gennemgået de mest brugte lærebøger på udvalgsmøderne, og de to andre forfattere byggede videre på hans kritik. Konsekvensen af denne blev for alle tre forfattere, at man fandt, at det »Sthyrskes cirkulære«³⁸, efter hvis retningslinjer skolebøgerne i større eller mindre grad var skrevet, burde ophæves. Iflg. cirkulæret skulle nemlig historieundervisningens opgave være: »... at fremhjelpe en sund og kraftig Følelse, særligt for vort Folk og vort Land«. Stoffet skulle hovedsageligt hentes fra sagnene og ældre tiders historie, og vægten skulle lægges på skildringen af historiske personer og begivenheder. I undervisningen burde børnene »... holdes til at gengive og genfortælle de givne Skildringer«.³⁹ Undervisningsbestemmelserne for mellemskolen, realklassen, gymnasiet og seminarierne blev med enkelte forbehold accepteret af to af forfatterne. Arups manuskript behandler ikke disse skoleformer.

De tre forfattere kommer således til samme konklusion i alt fald for folkeskolens vedkommende, men deres opfattelse af kommissoriet er forskellig og dermed også deres begrundelser for denne konklusion og deres forslag til en nyordning.

Arup anvender i sit ufærdige manuskript⁴⁰ kommissoriet klart og konsekvent. Med *videnskabelige* historiebøger forstår han lærebøger,

som bygger på den metodiske kildekritiks resultater. Og det gjorde lærebøgerne jo ikke, selv Danmarkshistorien var ikke revideret i denne ånd, og der var ringe forbindelse mellem forskningen og lærebogsforfatterne. Dette forhold ville nok blive ændret, nu da den metodiske kildekritiks elever var ved at nå ud til højskoler og seminarier. Årsagen til, at denne kritik havde vundet så langsomt frem, var, at mange følte, den virkede opløsende på al historisk tradition; – hvor hårdt faldt det ikke mange fædrelandskærlige og kristne at skulle opgive forestillingen om det himmelfaldne Dannebrog?

Kulturhistorisk ånd blev forstået både som den ånd, hvori Troels Lunds, Worsaaes, Sophus Müllers m. fl.s værker var skrevet, og som den materialistiske historieopfattelse. Dette ville sige, at de økonomiske forhold og samfundsbeskrivelserne blev tillagt den afgørende betydning. Hverken lærebøgerne i historie for folkeskolen eller den videnskabelige historieskrivning, således som den kommer til udtryk i »Det danske Folks Historie«⁴¹, var skrevet efter disse retningslinjer, og der skulle mange forarbejder til, inden et værk, som virkelig svarede til denne titel, kunne skrives.

Fredsvenlig ånd berørte kun forskningen med et krav om større sandhed. Lærebøgerne måtte absolut revideres i tråd hermed, og det indebar, at de ikke skulle være nationalistiske.

Arup mente således, at folkeskolens historiebøger ikke var skrevet efter kommissoriets retningslinjer, og Danmarkshistorien blev så historien om et folk »... der ringe i Tal og Magtmidler, men ædelt, tappert og uden Svig, til sidst maatte bukke under for en overmægtig Fjende...«, som det fra de tidligste tider havde kæmpet imod. Billedet af denne fjende blev negativt, al positiv kulturpåvirkning blev glemt. Den fædrelandskærlighed, børnene lærte heraf, blev grundet på had til Tyskland og på medynk med deres tabende land. Krigsheltene blev mænd med så ideelle egenskaber som Niels Ebbesen og Tordenskiold, og krige blev skildret som en naturnødvendighed. Børnenes fædrelandskærlighed burde i stedet vækkes ved, at de lærte, at deres folk var civiliseret og kundskabsrigt, og at i deres land blev ligheden og friheden respekteret, og international broderfølelse inderligt forstået. Historie skulle være et kundskabsfag, som gav børnene de rigtigste forestillinger om folkets fortid. Naturligvis skulle børnenes fædrelandskærlighed styrkes, men det burde ske ved, at de træk fremhæve-

des, som var egnede dertil, nemlig ikke sagnene – disse burde, hvis de skulle læses, høre hjemme i dansktimen – men arkæologiens resultater og skildringen af det danske folks udvikling fra bondefolk til et folk af bønder og arbejdere. Et andet sted hedder det, at historieundervisningens dybeste åndelige formål er at skærpe barnets opfattelses-evne ved at vække dets egen tvivl. Dette er af højeste vigtighed for barnets indstilling til det sociale, politiske og åndelige liv.

Arup havde således en klar mening om, hvad historieundervisningens formål skulle være, og hvilket stof der skulle undervises i i folkeskolen. Undervisningsformen berørtes kun ved, at hjemstavnslære blev anbefalet. Selv om de øvrige skoleformers historiebøger ikke bliver behandlet, giver Arups halve manuskript indtryk af en velformuleret helhedsopfattelse af historieundervisningen og historiebøgerne.

Axel Rosendal fik Arups notater at bygge videre på. Han havde sin beundring for Arup til trods for en anden opfattelse og skrev to historieafsnit, hvor synspunkterne underbyggedes på en anden måde og nyt stof tilføjedes. Axel Rosendals to historieafsnit drøftes i det følgende samlet, da de indholdsmæssigt er ret ens.⁴²

De forskellige tiders historieskrivning så Axel Rosendal som udtryk for de forskellige tiders skiftende tænkemåde, og ligesådan var de skiftende retningslinjer for historieundervisningen udtryk for de forskellige regerings og styreformers ønske om at påvirke borgernes opfattelse. Iflg. skolelovene af 1814 skulle børnene opdrages til »fornuftig Fædrelandskærlighed«, hvilket var oplysningstidens og enevældens måde at præge borgerne på, medens det »Sthyrskes Cirkulære« skulle give borgerne det 19. århundredes nationalistiske sindelag. – Det siges dog ikke, at skolebogsudvalgets kommissorium vil medføre en historieundervisning, der opdrager borgerne til at leve under en socialdemokratisk – radikal regering.

Hele kommissoriet blev defineret anderledes end hos Arup. I »videnskabelig« indbefattedes både den metodiske kildekritiks udvikling, den materialistiske historieopfattelse og stoffordelingens forskydning fra statshistorie til en beskrivelse af sociale, politiske og kulturelle forhold. Udtrykkene videnskabelig og kulturhistorisk opfattedes således som dele af samme sag.

»Fredsvenlig ånd« defineredes som det modsatte af nationalisme, og

det, lærebøgerne skulle renses for, var denne følelse. Axel Rosendal tog udgangspunkt i bl. a. Arups og Friis' definitioner af nationalisme i den omtalte debat i *Vor Ungdom* og formulerede så sin egen definition. Ud fra denne ville overvurdering af egen nation og undervurdering af andre, tendentiøs bedømmelse af andre folk og forsøg på at fremme nationalfølelsen ved at fremme modsætningsforhold til andre lande indebære en nationalistisk tendens i historiebøgerne. Denne ret negative definition af begrebet fredsvenlig var meget velegnet for en kritik af bøgerne, og mange rammende eksempler blev hentet frem.

Blandt udtalelser vedrørende »... andre Hensyn ved Lærebøgers Indhold« pegede Axel Rosendal på, at skildringen af samfundslag og klasser ikke var objektiv og fyldestgørende. Fremstillingen af socialismens udvikling var tit for kortfattet, og den udbytning, som var sket i kolonierne, blev ofte fortiet.

Den nyordning af historieundervisningen, som denne opfattelse af kommissoriet og denne kritik skulle føre til, er formuleret i et cirkulæreforslag til afløsning af »det Sthyrsk«. Formålet med historieundervisningen i folkeskolen skulle være at give børnene et efter deres alderstrin afpasset kendskab til vort lands historie. Det stof, der skulle lægges vægt på, var det »... økonomiske (først og fremmest Produktionen) som Grundlag for Forståelsen af den sociale og politiske Udvikling, herunder de forskellige Klassers og Stænders Kamp om økonomiske Værdier og Samfundsmagten«. Børnene burde begynde med samfundslære, og derefter skulle synsfeltet udvides, stor vægt skulle lægges på 19. og 20. årh.s historie.

Historieundervisningen i de andre skoleformer burde tilrettelægges efter tilsvarende retningslinjer, blot burde stoffet tilpasses alderstrinnet. F. eks. var stoffet i gymnasiet for stort og burde nedskæres, især med henblik på beskrivelserne af de store personligheder og krigsstoffet.

Axel Rosendals historieafsnit er holdt i en skarp, til tider polemisk tone og med en klar standpunkttagen for den materialistiske historieopfattelse. Det hedder f. eks. om nationalismen, at »den i sidste Instans er det vigtigste Middel til at drive det menige Folk ud i Krig til Fordel for visse Kapitalinteresser«, og de forskellige synspunkter underbygges ved at henvise til Bucharin, Marx, Engels m. fl. Manuskripterne bærer præg af at være skrevet af en mand, der var sikker i sin overbevisning

og engageret i sin egen tids politiske og sociale problemer. Det første og største af disse manuskripter, og det, som er holdt i den skarpeste tone, blev forelagt den 68-årige Th. A. Müller til kritik og vurdering. Han havde 38 års arbejde i skolen bag sig, han var meget antropologisk interesseret og havde skrevet om billedfortolkning og om Holberg⁴³. Axel Rosendals manuskript har nok virket på ham som et lidt for varmt brusebad, og han har været negativ i sin kritik. Det af redaktionsudvalget engang godkendte manuskript blev omredigeret og koncentreret, og den marxistiske tone noget neddæmpet⁴⁴. Derved blev det en lige interessant, men mere velskrevet afhandling, som gik til bogtrykkeren i juni 1933, og som blev godkendt af Arup, der syntes, at den »... uden at være for udæskende dog får sagt det, der skal siges«.⁴⁵ Det øvrige udvalg og dets rådgiver synes ikke at have været enige i dette. F. C. Kaalund-Jørgensen forsøgte at omskrive Rosendals udkast sommeren 1933, f. eks. blev kapitlet om tendens i skildringen af samfundslag og klasser strøget, og cirkulæreforslaget ændret.⁴⁶ Disse ændringer ville Rosendal imidlertid ikke godkende⁴⁷, og han gled ud af udvalgsarbejdet. Hvad der så er sket, er uklart. Arup stod stadig som den ansvarlige, og han har måske valgt at forlade udvalget i stedet for at påtage sig arbejdet med en omarbejdelse af historieafsnittet og dermed også ansvaret ved udgivelsen. Efter at borgmester *Kaper* havde angrebet skolebogsbetænkningen i et foredrag på det 10. alm. skolemøde i august 1933⁴⁸, har vel hele udvalget været på det rene med, at betænkningen ville blive kritiseret ved sin fremkomst. Sikkert er imidlertid, at Arup i september 1933 forlod skolebogsudvalget med begrundelse i hensynet til sit universitetsarbejde⁴⁹, og Th. A. Müller afløste ham og skrev et nyt historieafsnit.

Th. A. Müller begynder sit historieafsnit med at begrænse kommissoriet. I historieafsnittet skal det undersøges, hvorvidt bøgerne stemmer overens med hvad der regnes for videnskabens sikre resultater, hvorvidt de tager tilbørligt hensyn til kulturhistorien og er skrevet i fredsvenlig ånd⁵⁰. Fredsvenlig ånd behandles særskilt og kaldes »Forsøningsvenlig Aand over for andre Folk«⁵¹. Efter en sådan begrænsning er retningslinjerne for det følgende afsnit lagt, vi vil ikke møde de udfordrende meninger, men de mere accepterede synspunkter. Th. A. Müller behandlede de videnskabelige og kulturhistoriske forhold, som burde have indflydelse på lærebøgerne, under et. Disse er den metodiske kildekritiks fremvækst, udvidelsen af historiens område både med

nye emner så som arkæologi og kulturhistorie, men også med nye kilder fra arkiver og biblioteker i form af billeder, aviser, breve etc. og med studiet af naturfolk, hvor vi har en kilde til oldtiden⁵². Medens ideerne tidligere blev betragtet som drivkraften i historien, skulle vægten i stedet for lægges på de materielle forhold⁵³. De økonomiske forhold skulle »... hvor det er rigtigt og naturligt, stilles foran de politiske og aandelige Bevægelser, som de er Aarsag til eller Betingelse for.«⁵⁴

M. h. t. fredsvenlig ånd, var det ønskeligt med en mere forstående og forsonlig ånd i lærebøgerne, f. eks. optog krigsstof tit en større plads end svarende til krigenes betydning. Ligesådan indtog skildringen af Danmarks forhold til Tyskland en for stor plads. Det skulle selvfølgelig behandles udførligt ud fra tidens synspunkter, men da spørgsmålet var løst i overensstemmelse med nationalitetsprincippet, burde opmærksomheden i større grad fæstnes på de kulturelle påvirkninger fra denne nabo⁵⁵.

Stofvalget og undervisningsformen skulle være forskellig på de forskellige trin, episodisk på de lavere — historien skulle gøres til historier —⁵⁶ medens der i gymnasiet skulle lægges vægt på forståelse af sammenhænge⁵⁷. Overalt burde de sider fremdrages, som gav noget ejendommeligt eller betegnede en indsats i historien⁵⁸. De store personligheder skulle skildres, da beskæftigelsen med dem kunne have opdragende betydning⁵⁹. Vægten skulle lægges på den nyere tids historie og på internationale organer så som Folkenes Forbund⁶⁰. I tillæg til lærebogens fremstilling burde børnene stifte bekendtskab med det materiale, hvorpå historien byggede, så som levn, billeder, bydele o. l.⁶¹, gerne i form af hjemstavnslære⁶². Ved en sådan undervisning kunne faget ikke bare have erkendelsesmæssig værdi, men også opdragende betydning for evner og karakter⁶³. I det cirkulæreforslag⁶⁴, som fulgte historieafsnittet, er vægten i højere grad lagt på det kundskabsmeddelende.

Th. A. Müllers historieafsnit er velskrevet og bærer præg af forfatterens lange erfaring som underviser og hans kærlighed til denne gerning. Han har imidlertid ikke de foregående forfatteres tro på den økonomiske historieopfattelse eller engagement i fredssagen, og hans forslag til en nyordning af historieundervisningen er i mangt og meget i tråd med den løbende debat om historieundervisningen (se s. 90–91). Men hans historieafsnit blev opfattet anderledes, hvad man får

et indtryk af ved at studere skolebogsbetænkningens modtagelse i dagspressen og i de vigtigste skoleblade.

Skolebogsbetænkningens modtagelse

Skolebogsbetænkningen blev ved sin udgivelse omtalt i radioen⁶⁵, i dagspressen⁶⁶ og i en række tidsskrifter⁶⁷ og diskuteret bl. a. på møder i Pædagogisk Selskab⁶⁸. Størst opmærksomhed og diskussion vakte afsnittet om Religionsbøgerne⁶⁹, men historieafsnittet blev også drøftet og kritiseret. I det følgende vil der blive gjort rede for de væsentligste træk af denne modtagelse.

Kommissoriet og udvalgets sammensætning blev kritiseret. Kommissoriet, fordi de begreber, det indeholdt, ikke var af samme karakter, »videnskabelig« og »kulturhistorisk« var objektive og neutrale, medens »fredsvenlig« var subjektivt⁷⁰, og mange følte, at en fredsvenlig historieundervisning kunne medføre en sindelagspåvirkning af børnene. Mange forsvarede til gengæld en fredsvenlig undervisning, da det, som viceskoleinspektør *Nysted* sagde i Pædagogisk Selskab, var en ide, alle kunne samles om⁷¹. Julius Bomholt, som var medlem af udvalget, var enig i, at kommissoriet indeholdt en tendens, men han kunne også forsvare denne. Han sagde på et møde i Pædagogisk Selskab om danskafsnittet: »Spørgsmaalet er, om Begrebet »fredsvenlig« kan indpasses i Skolens Formaal (der nødvendigvis maa indeholde Tendens) . . . Kan det det, er det sagligt begrundet«. ⁷²

Udvalgets *sammensætning* blev kritiseret under udvalgsarbejdet, fordi forældrene og kvinderne ikke var repræsenteret⁷³, og ved skolebogsbetænkningens udgivelse blev det kritiseret, at folkeskolens lærere heller ikke var med⁷⁴. Det blev endvidere kritiseret, at professorer og ikke lærere skulle bestemme, hvad der skulle stå i folkeskolens bøger⁷⁶. Denne kritik blev imidlertid ikke fulgt op af DLF.s formand *Axel Jensen*, da han i »Ved Aarsskiftet« 1933–34 kommenterede skolebogsbetænkningen.⁷⁷

Udvalget blev også kritiseret for at være tendentiøst sammensat⁷⁸. Folketingets repræsentant var en så fremstående og konsekvent socialdemokrat som Julius Bomholt, og Universitetets repræsentanter to fagligt set så radikale professorer som Bentzen⁷⁹ og Arup. Dette følte mange gav udvalget et nærmest venstreorienteret præg. Kaper ud-

trykte på gymnasielærernes årsmøde i oktober 1933 sin glæde over, at Arup havde forladt udvalget. Han bemærkede, at hvis hans kritik af skolebogsbetænkningen på DLF.s 10. alm. skolemøde i august og tilslutningen til denne kritik havde været medvirkende til Arups udtræden, »... vil jeg gerne bringe ham min Tak og Kompliment.«⁸⁰

Kritikken af historieafsnittet falder stort set i to dele. Den ene er kritik fra faghistorisk og fagligt-pædagogisk hold, hvor afsnittet vurderedes som en undervisningsvejledning⁸¹, medens den anden del er begrundet i et forsvar for værdier, som den traditionelle historieundervisning opbyggede, og som betænkningens forslag syntes at true⁸².

Den første del af kritikken omfatter mange anmeldelser i både dagblade og tidsskrifter. En typisk anmeldelse af denne art er *C. P. O. Christiansens* i »Dansk Udsyn«⁸³. Den nyordning af undervisningsformen, som blev foreslået, med brug af billeder, museumsbesøg, hjemstavnslære etc. omtaltes meget positivt⁸⁴. Han var mere betinget overfor, at samtidshistorien skulle have større plads, selv om det var et krav fra eleverne⁸⁵, og at vægten skulle lægges på skildringen af sociale, økonomiske og kulturelle forhold, navnlig fordi det skete på bekostning af den politiske historie, forfatningshistorien og det krigshistoriske stof⁸⁶. At sagnene skulle væk fra historietimerne er han også modstander af⁸⁷, og han siger til slut, at selv om han var enig i, at f. eks. krigsstoffet burde reduceres, ville en historieundervisning efter skolebogsbetænkningens retningslinjer blive »uhistorisk, økonomisk pacifistisk«⁸⁸.

Alle kritikerne inden for denne gruppe fandt negative momenter, men på forskellige punkter og i varieret grad. Retningslinjerne for historieundervisningens form fik gennemgående en positiv modtagelse og var – for at citere »Københavns Kommuneskole«: »... i mangt og meget Udtryk for, hvad man kan kalde den offentlige Lærermening ...«⁸⁹ Men der toges overalt et vist forbehold over for afsnittet som helhed, af »Gymnasieskolen« formuleret således: »Skal Betænkningens Ord omsættes til officielle Cirkulærer og Anordninger, maa den største Forsigtighed og Maadehold tilraades, da religiøse og nationale Følelser kan krænkes« ...⁹⁰

Netop krænkede religiøse og nationale følelser var den fælles baggrund for den anden del af kritikken. Mange følte, at udvalgets syn på forholdet til Tyskland og på det krigshistoriske stofs placering ville medføre, at historieundervisningen ikke længere ville opdrage til fædre-

landskærlighed. I denne forbindelse ønskede nemlig mange en sindelagspåvirkende historieundervisning⁹¹. »Forældre og Børn« fastslog således, at »I Historieundervisningen skal det, der kan virke opdragende til Fædrelandskærlighed, væk«⁹², og Biskop *Rud* blev i »Kristeligt Dagblad« refereret for at have sagt, at når man undgår sindelagspåvirkning i fædrelandshistorien, er det »... Spørgsmaalet om man ikke udsulter Børnenes Hjerteliv«⁹³.

Et »børnecentreret« synspunkt blev også anvendt i et forsvar for den eksisterende historieundervisnings stofvalg. Fhv. undervisningsminister *J. Byskov* skrev f. eks. i »Bavnen« om kulturhistorien, at »... det er et Spørgsmaal, om man derved faar et Stof frem, som egner sig lige saa godt for Børneskolen, som Krigshistorien gør«⁹⁴.

Disse anmeldelser findes i mange af de samme blade, som de mere indgående anmeldelser, der først blev omtalt, f. eks. i »Højskolebladet«, »Hjem og Skole« og »Kristeligt Dagblad«. Det eneste tidsskrift, som udelukkende har negativ omtale af skolebogsbetænkningen og dens historieafsnit, er »Forældre og Børn, Organ for kristelig Opdragelse i Skole og Hjem«⁹⁵. »Politiken«⁹⁶ giver skolebogsbetænkningen en positiv modtagelse. Det andet regeringsorgan, »Socialdemokraten«⁹⁷, lader *Julius Bomholt* anmelde skolebogsbetænkningen, og det samme gør tidsskriftet »Den frie Skole«⁹⁸. Heri ligger vel den stillingtagen, at det nævnte dagblad og tidsskrift følte sig solidarisk med medlemmets og dermed udvalgets synspunkter. På yderste venstre fløj i »Arbejderbladet«⁹⁹ blev historieafsnittet anmeldt af *Axel Rosendal*, og i modsætning til de ovenfor omtalte anmeldelser fandt han det ikke radikalt nok.

Der er i det foregående gjort et forsøg på at udskille reaktionen på historieafsnittet fra reaktionen på den samlede skolebogsbetænkning. Dette lader sig imidlertid vanskeligt gøre, da mange netop tog stilling til skolebogsbetænkningen som en helhed. Helhedsindtrykket blev, at både de fagligt implicerede, nemlig flertallet af lærerne, og andre interesserede, syntes, at skolebogsbetænkningen var for yderliggående. De kredse, der gik ind for skolebogsbetænkningen og herunder dens historieafsnit, var de partipolitisk forpligtede, nemlig regeringspartiernes organer, samt pædagogisk progressive kredse. Professor *J. O. Andersen* kunne derfor med en vis ret i Folketinget beklage, at »... Udvalget havde fremsat sine Tanker paa en saa ensidig Maade«¹⁰⁰.

Afsluttende bemærkninger

Et spørgsmål, som rejser sig, er, om udvalget havde til hensigt at skrive »en lille rød bog«. Refuseringen af Rosendals manuskripter tyder på, at netop dette ville man gerne undgå. Alligevel er det mærkeligt, at et manuskript, som var godkendt af udvalgets historisk sagkyndige, professor Arup, blev forkastet af det øvrige udvalg. (se s. 97). Udvalget kan enten selv have skønnet eller fået at vide fra ministerside, at en moderat løsning var ønskelig, og Arup har ikke haft tid eller lyst til at skrive denne. Årsagerne til, at en moderat løsning blev foretrukket, kan være mange. Nogle af dem kan findes ved at se på udviklingen fra 1930–33. Skolebogsudvalgets kommissorium og udvalgets sammensætning giver indtryk af, at den relativt nyudnævnte undervisningsminister i 1930 ønskede en gennemgribende reform af skolens lærebøger. Men regeringen kom til at føre en mere moderat politik, end Borghjerg vel i 1930 havde tænkt sig. Dette skyldtes både samarbejdet med det radikale parti og den udvikling, som var i gang inden for socialdemokratiet henimod et folkeparti med håb om en bred tilslutning¹⁰¹. Stemningen ude i befolkningen havde desuden ændret sig i tiden fra 30 til 33. Skuffelsen over Folkeforbundets nederlag, Nazismens magtovertagelse¹⁰² og verdenskrisens følger¹⁰³ havde præget Danmark, og ønsket om at bevare bestående værdier såsom fædrelandskærlighed havde nok vokset sig stærkere. Ved en så gennemgribende reform af skolens historiebøger, at disse værdier kom i baggrunden, ville man få både store dele af lærerstanden og mange af forældrene mod sig, og det har regeringen og udvalget meget nødt til villet.

Bomholt havde håbet, at udvalget kunne finde frem til værdier eller ideer, som alle kunne samles om. Dette var for historieundervisningens vedkommende selv efter adskillige forsøg ikke lykkedes.

NOTER

1. Følgende fremstillinger behandler disse bestræbelser: C. A. Schröder: *Die Schulbuchverbesserung durch internationale geistige Zusammenarbeit*. Bonn 1961. Mellemkrigstiden behandles s. 49–79. Og i cand. mag. Harald Jørgensen: *Historieundervisningens Reform*, *Historisk Tidsskrift* 619–49, 10. rk. 2. bind.

2. Harald Jørgensens ovennævnte artikel s. 627.
3. Samme sted s. 636–39.
4. Rapporten blev udgivet som bulletin nr. 13, oktober 1931. Skolekonsulent F. C. Kaalund-Jørgensen: Den meget omtalte betænkning. Tilskueren 1934 I, s. 153–166, her s. 155.
5. Kaal. Jørgensens ovennævnte artikel s. 156–57.
6. Foredraget er trykt i Vor Ungdom, 1934–35, s. 284–303, her s. 298.
7. En oversigt over dette arbejde findes i Haakon Vigander: Hvad skal vi vite om hverandre? 1964. Nordens oplysningsskrifter.
8. Disse blev publiceret i »Nordens Läroböcker i Historia«, Föreningerna Nordens Historiska Publikationer I, 1937.
9. Folketingsmand Niels Petersen, under finanslovsdebatten i 1925. Rigsdagstidende, Forhandlinger i Folketinget I, sp. 919–24.
10. Nina Bang holdt foredrag om dette emne i den første fællesnordiske radio-udsendelse. Denne fandt sted 1.6.1926.
11. Rigsdagstidende 1929–30, Forhandlinger i Folketinget I, sp. 715–17, her sp. 716.
12. Som eksempel på denne debat kan nævnes de mange indlæg i Folkeskolen fra 1923–24, flere af foredragene ved det »Tolyte Nordiska Skolmötet« i Helsingfors i 1925, udgivet 1927; Rigmor Claudi Hansen: Nogle Principper for Historieundervisningen i Mellemkolen, 1929–30, Vor Ungdom s. 59–65; Henrik Madsen: Historieundervisningen i Mellemkolen, Pædagogisk Selskabs Årsberetninger 1925–26, s. 66–72 og P. Munchs foredrag om historieundervisningen i Pædagogisk Selskab, trykt i Tilskueren 1932, 371–382.
13. Vor Ungdom s. 489–509, og s. 621–624, 1917 og s. 24–25, 1918.
14. F. eks. Halvdan Kohts foredrag på Hindsgavl i 1926, trykt i Foredrag om Historieundervisningen s. 15–32, Kbh. 1927.
15. P. Munchs ovennævnte foredrag s. 372.
16. Folkeskolen 1930, s. 22 og 1932 s. 656.
17. Foredrag om Historieundervisningen s. 1–14 og 33–68.
18. Københavns Kommuneskole 1933 s. 397.
19. Folkeskolen 1933 s. 78–80.
20. Folkeskolen 1933 s. 561–63, Pædagogisk Selskabs årsberetninger 1924–25 s. 66–72.
21. Lektor Th. A. Müllers forord til ovennævnte bog: Foredrag om Historieundervisningen.
22. Tilskueren I 1932, s. 372.
23. Pædagogisk Selskabs årsberetninger s. 18, 1932–33.
24. Rids af Danmarks Historie udkom i 1921. Bind I af hans Danmarkshistorie udkom i 1925, anmeldt i Historisk Tidsskrift s. 285–351, 9. rk. 4. bind. Bind II udkom i 1932 og blev anmeldt i Historisk Tidsskrift 10. rk. 2. bind s. 323–69.
25. Folkeskolen s. 766–68, her 767. 1932.
26. Politikens Danmarkshistorie bind 13, s. 383–387.

27. Politikens Danmarkshistorie bind 13, s. 378.
28. Dansk Biografisk Leksikon (D B L) XII s. 275–76.
29. D B L I s. 536–38.
30. Som eksempler på den kritik kan nævnes anmeldelsen i Berl. Tidende 4–5.10.32 og i Dagens Nyheder 2.10.32.
31. Oplysningerne stammer fra Axel Rosendal.
32. DLB XVI s. 314–16.
33. Højberg-Christensen redegør for dette samarbejde i sin nekrolog over Th. A. Müller i Gymnasieskolen 1950, nr. 3, s. 57–59.
34. Rigsdagstidende 1929–30. Forhandlinger i Folketinget I, sp. 717.
35. Skolebogsbetænkningen (Skb.) s. 3.
36. Disse er utrykte og findes i undervisningsministeriets arkiv.
37. Dette fremgår af udvalgsreferaterne.
38. Cirkulære af 6.4.1900 og kaldet således efter kultusministeren, biskop H. V. Sthyr.
39. Ovennævnte cirkulære. Love og ekspeditioner vedkommende Kirke og Skolevæsen 1899–1900, s. 336–37.
40. Der henvises i det følgende til Arups utrykte manuskript i undervisningsministeriets arkiv.
41. Dette værk blev afsluttet i 1929 og var redigeret af Aage Friis, M. Mackeprang og A. Linvald.
42. Der henvises i det følgende til Rosendals manuskripter i undervisningsministeriets arkiv.
43. Flere af Th. A. Müllers artikler er samlet i »Afhandlinger i Udvalg«, Kbh. 1945.
44. Det fremgår af et mødereferat fra møde 25.3.33, at Rosendals manuskript var godkendt af redaktionsudvalget.
45. Uddrag af Arups notat på korrekturksemplet.
46. Manuskript i undervisningsministeriets arkiv.
47. Oplysningen stammer fra Axel Rosendal.
48. Kaalund-Jørgensen havde holdt foredrag om skb. på DLFs 10. alm. skolemøde, trykt i Beretning om ... s. 29–43. Kaper angreb i et påfølgende foredrag skb., og hans foredrag blev trykt i Berl. Tidende 9.8.33.
49. Skb. s. 4.
50. Skb. s. 54.
51. Skb. s. 72–75.
51. Skb. s. 72–75.
52. Skb. s. 57–61.
53. Skb. s. 62–64.
54. Skb. s. 64.
55. Skb. s. 74–75.
56. Skb. s. 70.
57. Skb. s. 67–68.
58. Skb. s. 65.
59. Skb. s. 66.

60. Skb. s. 65.
61. Skb. s. 66.
62. Skb. s. 70.
63. Skb. s. 66.
64. Skb. s. 102-107.
65. Bentzen holdt foredrag i radioen d. 6.12.33.
66. De største dagblade bragte alle omtale og/eller anmeldelse af skb. Det følgende bygger på en gennemgang af Berlingske Tidende, Politiken, Dagens Nyheder, Kristeligt Dagblad og Socialdemokraten december 33 og Januar 34.
67. Det følgende bygger på artikler i de vigtigste skoleblade og tidsskrifter.
68. Skb. blev behandlet på tre møder i Pædagogisk Selskab, et for historie, et for dansk og et for religion.
69. Se K. E. Bugge: Striden Bentzen-Kaper. Årbog for Dansk Skolehistorie 1968 s. 97-126.
70. F. eks. Dansk Seminarieblad 1934, s. 7, januar. Gymnasieskolen s. 4, 1934. Lektor Kretzschmer på møde i Pædagogisk Selskab, Pædagogisk Selskabs Årsberetninger 1933-34, s. 39 og Poul Holt i Kristeligt Dagblad 18.-19.12.1933
71. Pædagogisk Selskabs Årsberetninger 1933-34, s. 42.
72. Pædagogisk Selskabs Årsberetninger 1933-34, s. 62, Parentesen er Bomholts egen.
73. Rigsdagstidende, Forh. i Folketinget I, sp. 682-88. Fru Klara Thybjerg trådte på henvendelse fra Dansk Kvindesamfund ind i udvalget.
74. Københavns Kommuneskole, 1933, s. 553.
75. Pædagogisk Selskabs Årsberetninger 1933-34, s. 42.
76. Kaper i Kristeligt Dagblad 18.10.33 og Forældre og Børn 1933, s. 153-55, artikel af overlærer Haldgaard, her s. 153.
77. Folkeskolen 1933, s. 827-28, her 28.
78. F. eks. lektor Knud Kretzschmer i Pædagogisk Selskab, Pædagogisk Selskabs Årsberetninger 1933-34, s. 40. Magister Hans Jensen i Dagens Nyheder 10.-11.12.33. Professor, dr. theol. J. O. Andersen i Folketinget, Rigsdagstidende 1933-34, Forh. i Folketinget II, sp. 2522 og Alfred Bindselev i Kampen om Skolen, 1935.
79. Se K. E. Bugge: Striden Bentzen-Kaper 1933-34. Årbog for Dansk Skolehistorie 1968, her s. 102.
80. Referat i Kristeligt Dagblad 18.10.1933.
81. Københavns Kommuneskole s. 539-40, 1933, Th. Roust, Hjem og Skole, s. 65-70, 1934. Ingvald Nielsen i Den Danske Realskole s. 143-46, 1934; Karl Rasmussen i Højskolebladet s. 77-79, 1934; Poul Holt i Kristeligt Dagblad 18.-19.12.33; Hans Jensen i Dagens Nyheder 10.-11.12.33 og C. P. O. Christiansen i Dansk Udsyn s. 9-26. 1934.
82. Kaper i Berl. Tidende 9.8.33 og Kristeligt Dagblad 18.10.33; - Forældre og Børn s. 181-182, 1933; fhv. undervisningsminister Byskov i Hjem og Skole s. 141-147, her 145, 1934 og i Baven 1934, sp. 17-22 og 33-38,

- valgmenighedspræst Asger Højmark i Højskolebladet 1934, s. 61–63 og slotspræst Oskar Geismar sm. st. s. 309–11; Biskop Rud i Kristeligt Dagblad 12.12.33; professor, dr. theol. J. P. Bang i Hjem og Skole 1934, s. 26–30 og 49–53, her s. 27.
83. Ovennævnte artikel i Dansk Udsyn 1934 s. 9–26.
 84. Dansk Udsyn 1934 s. 12–14.
 85. Dansk Udsyn 1934 s. 18.
 86. Dansk Udsyn 1934 s. 12–14.
 87. Dansk Udsyn 1934 s. 22.
 88. Dansk Udsyn 1934 s. 24.
 89. Københavns Kommuneskole s. 540, 1933.
 90. Gymnasieskolen 1934, s. 6.
 91. Byskov i Hjem og Skole 1934, her s. 145. Valgmenighedspræst Asger Højmark i Højskolebladet 1934, her s. 62; Forældre og Børn, her s. 82, 1934 og Kristeligt Dagblad 12.12.1933.
 92. Forældre og Børn s. 182, 1933, redaktionel bemærkning.
 93. Kristeligt Dagblad 12.12.1933.
 94. Bavnen 1934, sp. 33.
 95. Forældre og Børn 153–55 og 181–82, 1933.
 96. Politikens leder 10.12.33.
 97. Socialdemokraten 9.12.33.
 98. Den frie Skole nr. 1, januar 1933.
 99. Arbejderbladets kronik 15.12.33.
 100. Rigsdagstidende 1933–34. Forh. i Folketinget II sp. 2522.
 101. Socialdemokratiets ændrede politik kom bl.a. til udtryk i dets nye arbejdsprogram Danmark for Folket, se Politikens Danmarkshistorie, bind 13, s. 477–78.
 102. Politikens Danmarkshistorie, bind 13, s. 438–453.
 103. Politikens Danmarkshistorie, bind 13, s. 401–410.